

Uzo Iriisii

Otu Jikotara Uwa

Siri Ba Uru Puru Iche

A Translation of "60 ways the United Nations makes a difference"
Into Igbo

UZO IRIISII OTU JIKOTARA UWA SIRI BA URU PURU ICHE

A malitere Otu Jikotara Uwa, oge a nusiri ogu di egwu, iji were mee ka mmekorita obodo na ibe ha kwusie ike biakwasi mee ka inwe udo kwusie ike.

N'etiti egwu nke di nu maka ogu si n'ikuku ma otutu nsogbu digasi n'etiti ebo na ibe ha nke di ka ha e kweghi akwusi akwusi, ime ka ahu na udo di aburula ihe di Otu Jikotara Uwa oke mkpa, biakwasi oru ndi odebeudo ndi na-ekpu okpu helumeti aburula otu nime otutu ihe a na-afukebe anya.

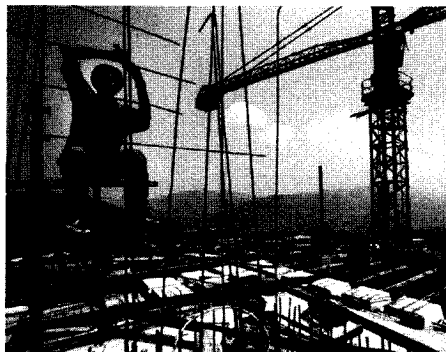
Mana otu Jikotara Uwa abughi nani ibu okpauo ma ebe a na-edozi okwu. Otutu mgbe nke ndi mmadu anaghi ama, Otu Jikotara Uwa ma otutu otu digasi n'ime ya na-arụ otutu oru iji me ka ndu ndi mmadu n'adiwanye mma n'uwa.

Nwantakiri idu ndu ma inwe agamnihu. Nchedo gburugburu uwa. Otutu ike iwu nyere mmadu. Ahuike ma oru nchoputa gbasara ahuike. Ibelata idaogbenye ma inwe agamnihu. Agamnihu n'oruugbo ma ikuazu. Mmuta, Ikwelite okwa umunwanyị. Ihe mberede ma ibelata ahuhu sitere n'ajo ihe mberede. Iga njem site n'ikuku na mmiri. Otu uzo udo maka iji ihe si n'ikuku aru oru. Otutu ike iwu nyere ndi oru. Ogologo ihe a na-ekwu maka ya agwubeghi. N'ebe a, n'ichafu, ka a na-arutu aka n'okpurukpu orugasi Otu Jikotara Uwa ma otugasi di n'ime ya Rupertara ka mgbe afo 1945, mgbe e jiri malite yabu otu.

1 IKWALITE INWE AGAMNIHU

Otu Jikotara Uwa tinyere uchu biakwasi were ihe niile o nwere n'aru oru maka ikwalite ime ka ndu ndi mmadu n'uwa n'adi wanye mma.

Ihe Otu Jikotara Uwa n'atunye n'afo maka iru oru gbasara agamnihu, ma e wepu otugasi n'afu maka ego na mmeakorita obodogasi, kariri ijeri dollar iri. Iji ma atu, otu nke Otu Jikotara Maka Ikwalite Agamnihu (ya bu UN Development Programme), nke ndioru ha no n'obodogasi onuogugu ha di ofu nari na iriisii na isii, bu ya bu onyeisi n'ihe gbasara oru Otu Jikotara Uwa gbasara ibelata idaogbenye ma ikwalite inwe ezigbo ochichi n'akuku uwa n'emepe emepe. UNICEF na-arụ oru n'obodogasi onuogugu ha di ofu nari na iriise na asaa biakwasi were ihe kariri ofu ijeri na nde nari abuo naira aru oru kwa afo n'ihe gbasara nchedo umuntakiri, ngbochido oria, ibuso oria Onyiridibia (yabu HIV/AIDS) agha ma mmuta umuntakiri nwanyi. UNCTAD na-enyere obodogasi aka n'ihe gbasara ikwalite ahia ha maka agamnihu obodogasi ahu. Nkeozo, Banki Uwa (ya bu World Bank) na-agbasinye otutu obodo n'emepe emepe ego putara ijeri iri na asato naira ruo ijeri iriabuo naira kwa afo biakwasi kwado otutu oru maka mmepe onuogugu ha kariri puku iteolu na okara ka mgbe 1947. O no ka ego niile e ji eme enyemaka maka mmepe bu site n'ego obodogasi jiri mmuo enyemaka were nye.

2 IKWALITE OCHICHI OHANEZE

Otu Jikotara Uwa enyela aka n'ikwalite inwe ochichi ohaneze n'otutu ebe n'uwa. O nyeere ndi mmadu aka n'otutu obodo n'isonye nwee nhoputa ndi ochichi n'uzo kwu oto, ma n'ala Cambodia, Namibia, El Salvador, Eritrea, Mozambique, Nicaragua, South Africa, Kosovo ma East Timor. O nyela ndumodu ma enyemaka maka ihoputa ndi ochichi, ma ileba anya n'ihu n'ihe gara nkeoma n'etu e siri me nhoputa, n'otutu obodo onuogugu ha kariri iriiteolu, otutu mgbe n'oge di oke mkpa na ndu ha, di ka na Afghanistan, Iraq ma Burundi.

3 IKWALITE OTUTU IKE IWU NYERE MMADU

Ka mgbe Ogbako Oha jiri nabatasia Ike Uwa Kwuru Ka Mmadu Nwee n'afo 1948, Otu Jikotara Uwa enyela aka n'ihu na e nwere otutu nkwekorita maka ike iwu nyere mmadu n'ihe gbasara ndoro ndoro ochichi obodo, mmekorita mmadu na ibe ya, uzo aku na uba, mmekorita ma omenala. Site n'ileba anya na mkpesiagasi ndi mmadu n'otu n'otu, otugasi nke Otu Jikotara Uwa ndi n'afu maka ike iwu nyere mmadu emeela ka uwa mata maka otutu itaba afufu, mmadu ifu ma itu mkporo n'ekpeghi ikpe biakwasi nye aka ifu na a kwanyere otutu goomenti oku n'ike iju fu na ha mere ka e nwee nsopuru maka otutu ike iwu nyere mmadu.

4 IFU NA UDO NA NCHEDO DI

Site n'iziga otutu otu n'afu na e were udo onuogugu ha di iriisii n'akuku uwagasi ebe nsogbu di, n'afo 2005, Otu Jikotara Uwa e nweela ike ime ka enwekwa udo nke zuru oke nke nyere aka ka e were nwee agamnihu na mkparitauka nke udo, zoputa otutu nde mmadu n'itunye isi ha mgbe agha di. Ugbua e nwere otu iri na asaa no n'oru maka inwe udo n'otutu akuku uwa.

5 IFU NA E NWERE UDO

Ka mgbe 1945, Otu Jikotara Uwa nyere aka n'ifu na e nwere mkapritauka ma nkwekorita maka udo nke onuogugu ha kariri ofu nari na iriasaa nke mere ka otutu nsogbu e nwere n'otutu ebo kwusi. Otutu ihe omumaatu bugasi mmechi ugu nke Iran ma Iraq, enyemaka nke mere ka ndi agha nke obodo Russia si n'obodo Afghanistan pua ma ime ka ugu di n'ime obodo El Salvador ma Guatemala bie. Otu Jikotara Uwa ejila nwayoo nwayoo na akonuche gbochido otutu ugu kwadochara imalite.

6 ICHEDO GBURUGBURU UWA

Otu Jikotara Uwa na-agba mbo maka idozi nsogbu si n'ihe gbasara gburugburu uwa. Dika ebe uwa na-ano were e tinye okwu onu ka e were nwee nkwekorita, Otu Jikotara Uwa na-eleba anya na nsogbugasi gbasara ihe di ka etu inwe mmiri ma inwe okochi si agbanwozi n'uwa ugbua, mgbazie ulukpu chedoro uwa n'agbazie, otutu ihe ntufu naraniyi di ojoo, ogwugwu okeohia n'agwu, ma mmebi ikuku ma mmiri. Beere so na e lebera otutu ihe ndia anya, otutu ahia ma obodogasi a gaghi enwe ike kwusie ike n'oge di anya, n'ihia na ihe niile a n'efusisi n'uwa naebelata okpurukpu ngwaoru nke okikeuwa maka agamnihu ma inwe ndu n'uwa.

7 IGBOCHIDO EWU MA OKUKO INWE NGWAAGHA SI IKUKU

Otu Jikotara Uwa, si n'aka International Atomic Energy Agency (IAEA), na-enye aka n'ifu na obodogasi maara usoro iji uzoikuku e meputa ihe ejighi ya luputaba ngwaagha si ikuku, IEAA na-echedo ebe e si uzo ikuku aru aru oru onuogugu ha di otutu nari n'ime obodo onuogugu ha ruru iriasaa.

8 IKWALITE INWERE ONWE

Mgbe a malitere Otu Jikotara Uwa n'afo 1945, ndi mmadu onuogugu ha di nde nari asaa na okara (ya bu 750 million) ihe di ka otu ebo n'ime ebo ato onuogugu ndi mmadu no n'uwa bi n'obodogasi e nwerebeghi onwe ha noro n'okpuru ala ozo. Otu Jikotara Uwa nyere aka ime ka obodogasi onuogugu ha kariri iri asato nwere onwe ha buruzie obodogasi n'achi onwe ha ugbua.

9 IKPE NDI RURU ARUMAALA MGBE A NA-ANU AGHA IKPE

Otu ndi okaikpegasi nke Otu Jikotara Uwa ndi a malitere maka obodo a na-akpobu Yugoslavia ma maka obodo Rwanda amala ndi ruru arurumaala mgbe a na-anu agha n'ala ndi ahu ikpe biakwasi tua ha mkporo biakwasi zoputa iwu di mkpa sitere n'ikpegasi ha ikpe maka ikpochapu ebo ndi mmadu ma otutu ike iwu nyere mmadu biakwasi mee ka e nwee ezigbo afo ojuju n'ebo niile ahu na e nweela ikpe nkwumoto.

10 IKWUSI NKEWA OCHA MA OJI N'ALA SOUTH AFRICA

Site n'ime otutu ihe bido n'imabido ilesi ngwaagha ma n'inwe nkwekorita maka ikwusi nkewa ocha ma oji n'otutu emume egwuregwu, Otu Jikotara Uwa bu oke mgborogwu n'ime ka inwe nkewa ocha ma oji tirie na South Africa. N'afo 1994 nroputa ndi ochichi nke e nwere na South Africa nke ohaneze soro me n'enweghi nkewa ocha ma oji mere e jiri nwee ochichi ohaneze n'enweghi nkewa obula n'ala ahụ.

11 IME KA IWU METUTARA OBODO MA IBE YA KWUSI IKE

Ihe kariri nkwekorita nari ise nke metutara obodo ma ibe ha gbasara otutu ike iwu nyere mmadu, arurumala n'eme ka a noro n'egwu, ohi ma ama megide obodogasi ndi n'agba osondu, ikposia ngwaagha, ngwa ahia ma osimirigasi ka e nwere site n'otutu mbo nke Otu Jikotara Uwa.

12 INYERE NDI MMADU AKA EBERE MGBE HA DABARA NA NSOGBU EBE E NWERE OGU

Ndi mmadu onugugu ha kariri nde nari iriise n'agba osondu n'ihia agha, ugani maobu nchigbu nwere enyemaka sitere n'aka Komishiona nke Otu Jikotara Uwa n'afu maka ndi n'agba osondu ka mgbe afo 1951, mbo a n'agba mgbe ndum nke otutu otu n'enyekwuazi aka na ya. Otua na-acho ezigbo uzo mmezi ga-ato ato site n'inyere ndi n'agba osondu aka iloghachi ala ha ma o buru na ihe adi mma, maobu site n'inyere ha aka ka ha nokwara nkeoma n'ala ha gbagara osondu maobu nokwara n'obodo ozogasi. Ihe kariri nde irinaiteolu ndi mmadu n'agba osondu, ma ndi gbagara obodo ozo ka ha biri ma ndi ozo ogbaaghara chupuru ebe ha bi, ihe kariri n'onugugu ha bu umunwanyị ma umuntakiri, ndi si n'aka Otu Jikotara Uwa n'enweta nri, ebeobibi, ogwu maka ahuike, mmuta ma enyemaka maka iloghachi ala ha.

13 IBELATA AGUU OJOO MA IDAOGBENYE N'IME OBODO N'OBODOGASI N'EMEPE EMEPE

Otu a n'akpo International Fund For Agricultural Development (IFAD), ndi n'afu maka mmepe oruugbo, eweputala usoro maka mgbazinye ego, n'obere n'obere, nke nyeere ndi imeobodo aka imeri idaogbenye. Ka mgbe ha malitere oru n'afo 1978, IFAD atunyela ihe kariri ijeri asatonaokara naira n'otutu oru di nari isii na iriasaa na isii n'onuogugu, nke baara ihe kariri nde nari abuo na iriise ndi mmadu uru. Ego niile IFAD ji aru oru bu ego si n'obi otututu obodo puta.

14 INYERE NDI PALESTINE N'AGBA OSONDU AKA

Mgbe uwa n'agba mbo ifu na e nwere udo n'etiti ndi Israel ma ndi Palestine, otu a n'akpo UN Relief and Works Agency (UNRWA) di n'ime Otu Jikotara Uwa maka ndi n'agba osondu si Palestine di n'ime Near East, otu n'aru oru ebere ma mmepe, enyerela agbo ano ndi Palestine n'agba osondu aka site n'uzo mmuta, ahuike, agamnihu, igbazinye obere ego ma enyemaka mberede. Taata, ihe kariri nde ano, ndi n'agba osondu si Middle East edebago aha ha n'aka ndi UNRWA.

15 IGBADO ANYA N'IHE GBASARA MMEPE AFRICA

Africa dineere Otu Jikotara Uwa n'ute. N'afo 1986, Otu Jikotara Uwa kporo nzuko puru iche maka ifu na e nwere nkwado maka mmepe Africa. N'afo 2001, ndiisiala Africa weputara atumatu ma nkwadobe maka agamnihu Africa, Uzo Njikoaka Ohuru maka mmepe Africa, nke Ogbako Oha nabatara n'afo 2002 dika ihemgbadoukwu maka uzo a ga-esi n'enyerere Africa aka. Africa na-anata ofu oke n'ime oke ato n'ihe Otu Jikotara Uwa n'atunye maka agamnihu ebo di iche iche n'uwa, oke nke Africa kachasi oke ndi ebo niile. Otu digasi n'ime Otu Jikotara Uwa nwegasiri otutu uzo enyemaka puru iche maka Africa.

16 IKWALITE ODINMA UMUNWANYI

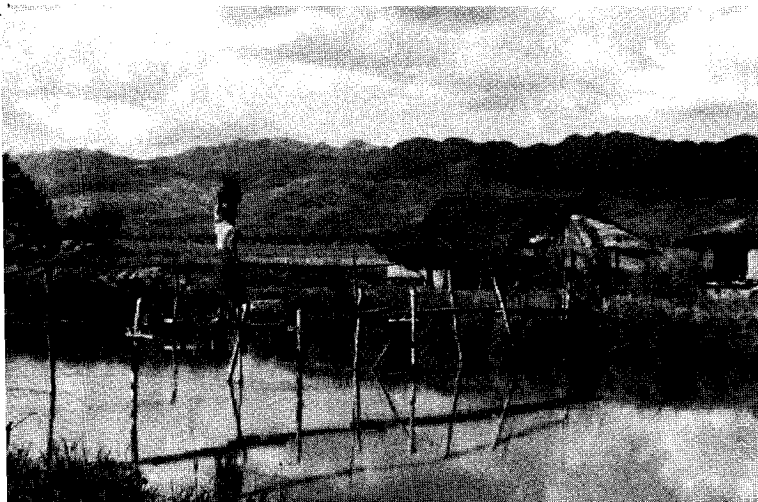
Otu Jikotara Uwu enyela aka maka ikwalite nhatanha umunwanyi ma odinma ha. Ego Otu Jikotara Uwa Maka Agamnihu Umunwanyi (a na-akpo UNIFEM) ma Oluoru Ihe Nchoputa ma Ozuzu maka Ikwalite Okwa Umunwanyi (a na-akpo INSRAW) enyela aka n'ikwalite okwa umunwanyi n'ihe kariri obodo nari n'uwa. INSTRAW na-arugasi oru ihe nchoputa ma ozuzu biakwasi UNIFEM na-akwado otutu oru n'akwado ikpochapu akaike megide umunwanyi, doghachi mgbasa Oria Onyiridibia (ya bu HIV/AIDS) biakwasi n'akwalite umunwanyi inwere onwe ha n'ihe gbasara aku na uba iji ma atu, site n'ime ka ha n'enwetakwu oru biakwasi n'ibawanye ha inweta uru site n'otutu ike iwu nyere ha n'ihe gbasara ala na iriekpe. Otu niile di n'ime Otu Jikotara Uwa ga-agba nyeriri otutu mkpa umunwanyi n'oru ha.

17 IKWALITE OTUTU IKE IWU NYERE UMUNWANYI

Oke ihe Otu Jikotara Uwa bu n'isi bu ime ka ndu umunwanyi diwanye mma biakwasi mee ka ha n'ekwu onu ha n'ihe ha choro iji ndu ha me. Otu Jikotara Uwa kporo Nzuko Uwa maka Umunwanyi nke izizi (Mexico City, 1975), nke ya na nzuko ndi ozo nke Otu Jikotara Uwa kporo n'oge Afo Iri Maka Umunwanyi Dum N'uwa kapibara onu otutu ihe a ga-eme maka ikwalite otutu ike iwu nyere umunwanyi. Nkwekorita nke afo 1979 Otu Jikotara Uwa nwere maka Nkpochapu Nkewa Niile Megidere Umunwanyi, nke obodo nari na iri asato binyegoro aka, nyere aka n'ikwalite otutu ike iwu nyere umunwanyi n'akuku uwa niile.

18 INYE MMIRI ONUNU DI NMA

N'oge afo iri nke izizi Otu Jikotara Uwa weputara maka mmiri (1981 1990), ihe kariri ijeri n'onuogugu ndi mmadu nwetere mmiri onunu di nma n'izizi na ndu ha. Ndi mmadu ijeri na nari nde n'onuogugu nwetakwuru ezigbo mmiri onunu bido n'afo 1990 ruo afo 2002. N'afo 2003, Afo Uwa Niile Maka Mmiri oma mekwara ka ndi mmadu mata ka o siri di mkpa bu ichedo oke ihe a bara uru. Afo iri nke abuo uwa dotere maka mmiri (2005 2015) choro ka e belata ihe ruru okara n'onuogugu ndi mmadu enwebeghi ezigbo mmiri onunu.

19 IKPOCHAPU ORIA ERIRI ONU NA NJANWU (POLIO)

E kpochapula oria eriri onu na njanwu n'ebe niile beere so nani n'obodo isii Afghanistan, Egypt, India, Niger, Nigeria ma Pakistan nihi Mmalite Ikpochapu oria eriri onu na njanwu N'uwa, mbo kasi elu uwa dum gbara maka inwe ahuike were ruo taa. Ekene diri Ihe Mmalite a, nke Otu Uwa Maka Ahuike, UNICEF, Rotary International ma oluru nke America maka Mgbochi oria malitere, ihe dika umuntakiri onuogugu ha ruru nde ise n'aga ije ndi ga-abu na e weruka olu mmalite a oria eriri onu na njanwu aka eme ha ha aghara iga ije. O foziri nwantakiri ka ekpochapu oria a nwere mgbe o mere ka umuntakiri no n'obodo onuogugu ha di ofu nari na iriabuo na ise ghara iga ije.

20 IME IHE GBASARA ORIA ONYIRIDIBIA (HIV/AIDS)

Oru Njikoka nke Otu Jikotara Uwa maka oria Onyiridibia (HIV/AIDS) (a kporo UNAIDS) na-afu maka ikpokoba mbo niile uwa n'agba maka oria ogbunamkpo nke n'enye nde iriano ndi mmadu n'onuogugu nsogbu. Otu a na-aruru oru n'obodo kariri ofu nari na iriato n'onuogugu n'ihe gbasara ifu na mmadu dum nwere ogwu maka igbochi oria Onyiridibia (HIV) ma ngwugwo ya, biakwasi fu na e belatara ndi mmadu ma obodogasi idabanye na yabu oria biakwasi belata ihemmebi o na-ebute. UNAIDS na-ekpokoba mmuta na akaoru nke otu iri ya na ha jikoro aka onu were aru oru n'ime Otu Jikotara uwa.

21 IKPOCHAPU EKPENTA

Oru nke Otu Uwa Maka Ahuike ruru afo irinaato mere na e kpochapuru oriaekpenta n'uwa n'afo 1980. Nkpochapu a mere ka a ghara inwe ntufu ihe dika ofu ijeri dola kwa afo n'ogwu mgbochi ma ichoputa otu ihe si aga, nkea jiri ihe dika ugbo ato karia ihe a n'atunye n'igwo oria ahu n'onweya.

22 IBUSO OTUTU ORIA N'ATATU MMADU

Oru nke Otu Uwa Maka Ahuike n'ime obodo irinaofu n'Odida Anyanwu Africa (ya bu West Africa) ekpochapula oria ikpuisi si mmiri, gbochie ikpuisi nke umuntakiri onugugu ha ruru nde irinaofu biakwasi meghee mbara ala hekta nde iriabuonaise maka oruugbo. Oru nke otutu otu nke Otu Jikotara Uwa ruru n'Ugwu Africa (ya bu North Africa) n'afo 1991 mere ka e kpochapu oria okpoafo, oria n'atatu mmadu n'eri aru mmadu ma nke anuohia. Oru ndi ozogasi azopotala otutu mmadu n'aka oria okpo n'ata okpa mmadu ma oria ndi ozi n'adi ebe anwu n'acha nke ukwu.

23 IKWUSI MGBASIA ORIA OGBUNAMKPO

Otu Uwa Maka Ahuike nyere aka e were kwusi mgbasia oria umeichuoso, ya bu Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS), tupu o nwee ike igbu otutu puku ndi mmadu site na mkpu Otu Uwa Maka Ahuike tiri ma ndumodu mberede e nyere n'onwa nke ato n'afo 2003 maka njem, o no ka otutu obodo e bubatara oria ahu na ha nwere ike igbochi mgbasia ya maobu ime ka ndi na-aria ya pee mpe. Otu Uwa Maka Ahuike elebala anya na nsogbu sitere n'oria a onuogugu ha bidoro na nari abuo ruo nari abuo na iriise kwa afo. E sijie ya e sijie, inwe nsogbu ihe dika bido na ugbo ise ruo irinaise n'afo tosiri n'uwa dum ga-eleba ya anya nke ukwu.

24 ISIONWU MAKI IGBA OGWU MAKI MGBOCHI ORIA N'UWA DUM

Igbaogwu n'egbochi oria azoputala ndu ndi mmadu onuogugu ha kariri nde iriabuo n'afo iriabuo gara aga. Site na mbo nke UNICEF ma nke Otu Uwa Maka Ahuike, igba ogwu mgbuchi oria nke oria isii nwere ogwu mgbuchi oria erionu ma njanwu (polio), oriaokwukpololo (ya bu tetanus), alughubara, ukwara ufi, akpiri ma obi ikoeko ma ukwaranta n'enwewanye agamnihu bido na 5 pacenti ruo 76 pacenti ka mgbe mbido afo 1970 ruo taa. Onwu sitere n'alughubara jiri ihe dika 50 pacenti gbadata ka mgbe afo 1999 ruo afo 2005. Ogwu mgbuchi oria okwukpololo (ya bu tetanus) azoputala otutu ndu ndi nne na umuntakiri onuogugu ha di otutu puku, biakwasi obodo onuogugu ha ruu ofu nari na ano ekpochapugo yabu oria kpam kpam.

25 IBELETA ONWU UMUNTAKIRI

N'isi mbido afo 1960 were gaba, ihe dika ofu nwantakiri na-anwu n'ime umuntakiri ise tupu ha eruo afo ise. Site n'uzo ime ka mmiri dikwa n'ime aru, mmiri na idiocha ma otutu ihe ndi ozo maka ahuike ma iriju afo nke otutu otu di n'ime Otu Jikotara Uwa mere, onwu umuntakiri n'otutu obodo n'emepe emepe gbadatara ruo ihe di ka ofu onye n'ime mmadu iri na abuo n'afo 2002. Ihe e bu n'isi ugbua bu ka ebelata ume onwu umuntakiri di afo ise maobu penari etu ahu ka o ga-abu e kee ya uzo ato o buru nani otu uzo na-anwuriri mgbe e ruu afo 2015.

26 IKWAALA MAKI ICHU EGO

Otu Jikotara Uwa di mma maka ichuego. O mere ezigbo ihenkwado maka uzo aku na uba n'owa site n'inwe nkwekorita uwa dum nabatara maka usorogasi a ga na-eso eme ihe n'akuku di iche iche dika ihe onuogugu, iwu gbasara nzuritaahia, otutu usoro e si ebubata ihe n'obodo, nchedo ihe mmadu jiri uburu zoputa, ugbo ife n'elu, ugbommiri ma ikparita uka site n'ikuku, n'eme ka uzo ichu aku na uba di nfe biakwasi n'ebelata ihe idi onu. O mere ka e nwee udo ma ezigbo ochichi n'otutu obodo n'ime obodo n'emepe emepe site na ya mee ka ndi ochuakunuba nwee ohere maka iku mkpuru osisi ego, ibuso inye wuruwuru ogu biakwasi mee ka e nwee ezigbo usoro ma iwu maka ichu akunuba.

27 IKWADO NDIOTU UZOAKUNUBA N'OTUTU OBODO N'EMEPE EMEPE

Site n'igbambo nke UNIDO otu n'afu maka nkwardo mmepe uzoakunuba, Otu Jikotara Uwa aruola oru dika, "onyenjiko" nke Ugwu ma Ndida ma Ndida Ndida n'ihe gbasara ijikoaka maka mmepe uzoakunuba, n'akwalite igbambo n'uzoichuego, izuokwe maka ipu ego, nkuzi maka uzo e si emeputa ihe maka uzo zuru oke biakwasi kwusiri ike n'uzo mmepe maka akunuba. O nyeere otutu obodo aka n'ichukwa uzo mmepe uwa dum biakwasi soro uzo doro anya belata idaogbenye.

28 INYERE NDI ODACHI MEGIDERE AKA

Mgbe oke odachi daputara, Otu Jikotara Uwa na-ekpokoba biakwasi na-afu maka inyere ndi odachi megidere aka. Site na ha na ndi otu Red Cross ma ndi otu Red Crescent ijiko aka ha na ndi otuenyemaka ndi ozo, otutu otu di n'ime Otu Jikotara Uwa, o ji aru oru na-afu na a ruru otutu oru enyemaka nke ebere di oke mkpa.

29 IBELATA OTUTU IHE MBEREDGASI N'EWETA

Otu nke Uwa n'afu maka etu ihueluigwe siri di otu a na-akpo World Meteorological Organisation (WMO) azoola otutu nde mmadu n'ihe gbasara otutu nsogbu sitere n'otutu ihemberede si n'aka etu Chineke sirike uwa ma nke ndi mmadu metere. Ihe idoakananti, nke ihe digasi n'ime ya bu otutu puku usoro uzo e si achoputa, ma kwa otutu ihe e ji eme nnyopu n'elugasi, e meela imaokwa maka nsogbu ga-adi n'ihu n'aga nkeoma karia na mbu n'ihe gbasara otutu ihemberede sitere n'igwe, e meela ka e nwee ozi maka mgbasa mmanu imeala si n'ebe tipuru etipu ma ihe di etu ahugasi, biakwasi maa okwa maka ala ikpo nku n'ebe di anya. O biakwasi nye aka n'ibusia nri enyemaka n'etiti ndi alaokpoo metutara.

30 IRU ORU EBERE MGBE ALA GBOJIRI N'IME ORIMIRI (YABU TSUNAMI)

N'atufughi oge n'ime otu ubochi mgbe ala gbojiri n'ime oke orimiri India n'ubochi iriabuonaisii n'afo 2004, e zigara otutu otu di nime Otu Jikotara Uwa ndi n'afu maka nchoputa ma mkpokoba ka ha gaa n'otutu ebe odachi ahu metutanarilisiri. Otu Jikotara Uwa malitere oru n'atufughi oge n'inyere ndi setara isi onwe ha aka, n'eke nri n'etiti ndi mmadu kariri otu nde ma puku nari asaa n'onugugu, nye ndi mmadu onuogugu ha di otu nde ma otu nari puku gbapuru n'ulo ha ebe ha ga-ebirigodu nye ndi mmadu onuogugu ha kariri otu nde mmiri onunu biakwasi gbaa umuntakiri onuogugu ha kariri otu nde ma nari puku abuo ntutu maka arughubara, ihe niile a nime onwa isii e jiri malite oru enyemaka ebere. Site n'ime ihe niile ososo e mere ka a kwusi otutu onwu ndi mmadu ozo mgbe ihe okokokoo ahu mesiri n'ubochi izizi, biakwasi e gbochiri oke oriagasi imalite.

31 ICHEDO IHE CHEDORO ELUIGWE

Otu di n'ime Otu Jikotara Uwa a na-akpo UN Environmental Protection Programme (UNEP) ndi n'afu maka ichedo ihe chedoro eluigwe ma otu uwa a na-akpo World Meteorological Organisation (WMO) ndi n'afu etu ihu siri kwuru eluigwe bu uzo na mbo a na-agba n'igosi nsogbu dinu na mmebi ihe chedoro eluigwe. N'ih i nkwekorita e nwere nke a na-akpo Montreal Protocol, goomentigasi di n'uwa na-ewesisi otutu ihe n'ebute mmebi ihe n'echedo eluigwe, were otutu ihe ndi ozo adighi njo were na-agbanwo ha. Mbo niile a ga-azoputa otutu nde mmadu n'aka inwe oria kansa sitere na hanwa ino ebe ajo anwu maobu okpomoku metutara ha.

32 IFU MAKI MGBANWO IHE GBASARA UDUMMIRI MA OKOCHI N'EME N'UWA

Otu nke uwa a na-akpo Globa Environmental Facility (GEF) na-eweta ego e ji aru orugasi maka inyere otutu obodo n'emepe emepe aka iji belata nsogbu sitere na mgbanwo nke inwe udummiri ma okochi n'eme n'uwa. GEF nke a malitere n'afo 1991, bu ya bu nke kachasi n'ego e ji afu maka gburugburu uwa. O na-akwadokwuazi otutu ihe di ndugasi di n'uwa, n'echedo ihe n'echedo ihu igwe kpochaa otutu okemmiri nke di n'uwa, gbochido imebi ala, biakwasi kwusi inwezi otutu ihe n'emebi ikuku ma mmiri. Ka mgbe afo 1991, GEF enyela dola ijeri ise na puku nari asaa nke enyemaka ma obere ego-enyemaka kariri puku isii n'onuogugu nke o nyere otutu otu abughi otu goomenti ma otutu otu di n'ime obodo biakwasi nweta dola ijeri irinaasato na puku nari asato site n'ijiko aka ha ma otu ozogasi. Otu nke Otu Jikotara Uwa n'afu maka mmepe a na-akpo UN Development Programme, ma otu ozo a na-akpo UN Environment Programme n'afu maka gburugburu uwa ma Uloakuego Uwa a na-akpo World Bank bu ndi otu ha na GEF n'ejiko aka aru oru.

33 IKPOCHAPU OGBUNIGWE E NIRI N'IME ALA

Otu Jikotara Uwa bu ya bu onyeisi ndu na mbo uwa dum na-agba maka ikpochapu ogbunigwe e niri n'ime ala n'obodo iriato ma obodo Afghanistan, Angola, Bosnia ma Herzegovina, Iraq, Mozambique ma Sudan nke n'egburiri biakwasi n'ebo otutu ndi mmadu onu eloghi n'okwu ulosi kwa afo. Otu Jikotara Uwa na-agbakwu mbo maka ichedo ndi mmadu n'ebe ihe di egwu no, nenyekwaru ndi mmadu nwere nsogbu aka ka ha kwusiri ike biakwasi n'enwere obodogasi aka n'imebisi otutu ogbunigwe e niri n'ime ala e dotere.

34 IBUGARU NDI AGUU JISIRI IKE NRI

Otu Uwa N'afu Maka Nri (ya bu World Food Programme) maobu WFP, otu kachasi elu n'uwa maka enyemaka ebere, na-afu maka ndi mmadu aguu n'agu onuogugu ruru ihe dika nde iriiteolu n'ime obodogasi onuogugu ha ruru iriasato, a gbanyelu ndi otutu ndi gbaru osundu n'uwa ma ndi gbara osundu n'ime obodo ha. Otu ahu na-afu maka ezigbo iheoriri, n'enye akidi, agwa, mmanu, nnu ma nri a gwara agwa ka o were nye ahu ihe o choro. Nri enyemaka nke WFP bu maka umunwanyi ma umuntakiri ka a kwadobeere ya, ndi o bu ha ka aguu n'akasi njo. A na-enye umuntakiri akwukwo nri n'efu ndi onuogugu ha kariri nde irinaasaa nke nri onyeobula na-ada kobo irinaiteolu nke ndi America. Oru WFP na-arụ bu ma iji uzo di iche iche buga nri ma iji inyinya ma iji ugboelu ma uzo ozogasi iji fu na ihe na-aga nkeoma. N'afo iriano gara aga, WFP ebugala nri kariri tonne nde iriasaa na asato na nari puku ato bugara ndi mmadu onuogugu ha di otu ijeri na puku nari ano n'obodogasi di n'ime uwa ndi danarisiri ogbenye ego ihe ndia putara ijeri dola iriatonaato na okara.

35 IBUSO AGUU AGHA

Otu di n'ime Otu Jikotara Uwa nke n'afu maka iheoriri ma oru ugbo a na-akpo UN Food and Agriculture Organisation (FAO) bu ya bu onyeisi n'ihe gbasara ibuso aguu agha. N'ime iruru obodo dum oru ma ndi mepere emepe ma ndi n'emepeghi emepe, FAO bu ebe onye obula nwere ike ikwu oru ya, ebe obodo dum n'ezuko na nhatanha kparitaa uka maka uzo a ga-eso were eme ihe. FAO na-enyekwara obodogasi n'emepe emepe aka maka ime ka uzo oruugbo ha mepere emepe, ma uzo ha si afu maka ohia ma uzo e si afu maka azu no na mmiri biakwasi n'afu na e nwere ezigbo ihe oriri maka onye obula.

36 IKWUSI IKU AZU OKA NKU

E kee azu no na mmiri n'uwa uzo nari, uzo irinaisii ka a na-akufe akufe, uzo asato ka o foro nwantakiri ka ha sachapu maobu n'edo aru na nsachapu ha a ka asachapu. FAO n'eleba anya n'ikwasi n'osimiri biakwasi n'ama okwa maka ifu n'enweghi ikufe azu oke. Iji fu maka nsogbua, FAO ma obodogasi di na yabu otu jikoro aka onu were weputa Iwu Maka Ezi Omume Maka Iku Azu nke a n'abatara n'afo 1995.

37 IMABIDO OTUTU IHE N'EMEBI IKUKU MA MMIRI

Iwu nke Stockholm maka Otutu ihe N'emebi Ikuku ma Mmiri n'agba mbo maka ifu n'ewepuru otutu ihe ojoo n'emebi ikuku ma mmiri n'uwa. Nke a nabatara n'afo 2001, Iwua bu nke Otu Jikotara Uwa nedoro anya n'ogwu irinabuo n'egbu umuaruru ma ogwu joro njo nwere ike igbu mmadu e ji aru ihe n'uwakugasi, ma ndi nwere ike ikposa uche mmadu ma njikere ahu mmadu ibuso oria ogu, ma ndi nwere ike ikpata oriaimeahu ma mmebi inweike immunnwa ma ihe gbasara agamnihu umuntakiri a muru ohuru.

38 ICHEDO AHUIKE NDI MMADU

Iji fu na e chedoro iheoriri a na-ere n'ahia, otu di n'ime Otu Jikotara Uwa nke n'afu maka iheoriri ma oru ugbo (ya bu FAO) ma otu n'afu maka ahuike a na-akpo World Health Organisation (WHO), site na njikota aka ha na obodogasi di na ha, e weputala otutu ihe mgbadoukwu maka isiji nkeoma etu ihe si aga onuogugu ha di nari abuo maka iheoriri, weputakwa etu ihe ga- esi kwuru nkeoma maka ihe e ji e dowe iheoriri onuogugu ha di ihe kariri puku ato, ma otutu iwu maka imechaputa iheoriri, ma ibuga ihe ma ndowe ha. Ihe mgbadoukwugasi maka ederede n'elu ihenkechi iheoriri na-enye aka n'ichedo ndi mmadu.

39 IBUSO IKPAIKE MA IHE EGWU OGU

Otu Jikotara Uwa eweputala iwu maka ibuso ikpaike ma ihe egwu ogu n'uwa. Iwu irinaato ka e kwekoritagolu site n'ikparita uka n'ime Otu Jikotara Uwa, ma nkwekorita maka itoro ndi mmadu, ibu ugboelu gbalaga, itu bombu, ibunye ndi aruruala ego ma, nke mere ohuru, isi n'ikuku ru arurumala, obodo iriisiinato ebinyela aka n'akuukwo ndi a n'onwa isii n'afo 2005. A na-akwadobe iweputa iwu ohuru nke megidere ikpaike ma ime iheegwu. Komiti nke Otu Jikotara Uwa nke n'afu maka Mgbochi Ikpaike ma ihe egwu n'eleba anya n'ifu etu obodogasi si edewe nkwa ha kwere ka mgbe ebelebe gburu na mbosi irinofu n'onwa iteolu ubochi ndi a na-eze kpara ike biakwasi komiti ahu na-afu maka ijiko aka uwa maka ibuso ikpaike ma ime ihe egwu ogu. Ulooru n'afu maka Ogwu ma Arurumaala ma otutu otu di n'ime Otu Jikotara Uwa enyerela ihe kariri obodo nari aka n'ifu na ha nwekwuru ike ibuso ikpaike naa ime ihe egwu ogu.

40 IKWALITE AHUIKE MAKU UZO IMUNNWA MA NKE NNE

Otu di n'ime Otu Jikotara Uwa nke n'afu maka onuogugu n'uwa a na-akpo UN Population Fund (UNFPA), site n'ikwalite ike iwu nyere mmadu maka ikwu one onuogugu umuaka ha choro ma mgbe ha choro ha, site na ha iji aka ha kwuo etu ha siri cho maka ole ha ga aha na ngwuru ha, nyeere ndi mmadu aka ikwu ihe ha ga-eme nkeoma biakwasi nye di na nwunye, tumadi umunwany, ike maka ifu maka ndu ha karia etu o di na mbu. N'ih i ya, umunwany no n'ime obodogasi n'emepe emepe n'enwezi umu onemole karia na mbu - bido n'isii n'afo 1960 gbadata na ato taata n'ebelata etu onuogugu uwa si abawanye. Mgbe ndi UNFPA malitere oru n'afo 1969, nani otu uzo n'uzo ise nime onuogugu di na nwunye n'etinye anya n'ihe gbasara one onuogugu ha ga-aha na ngwuru ha, taata e kee ngwuru di na nwunye n'uwa uzo nari uzo iriisiinaofu n'ekwuzi one onuogugu ha ga-adi na ngwuru ha. Ndi UNFPA ma ndi otu ha na-enyekwuazi aka ifu na e nwere ezigbo nlekwa mgbe a muru nuwa, ma inwe nlekwa ma nwany di ime nwee nzogbu mberede biakwasi mee ka e nwee enyemaka maka di na nwunye ikwu one ngwuru ha ga aha site na ya n'ebelata onwu umunwany n'imu nwa.

41 IDOZI OTUTU OKWU N'ESERE OBODOGASI

Site n'ibi ikpegasi ma inye ndumodugasi, Uloikpe nke Jikotara Uwa nyere aka n'idozi otutu okwu n'esere obodogasi gbasara ala, mmekorita obodo ma ibe ha, itoro mmadu, igbaga ala ozo ma otutu ike iwu nyere mmadu gbasara aku na uba, ma ihe ndi ozo.

42 IME KA NZURITA AHIA N'UWA NA-ADIWANYE MMA

Otu di nime Otu Jikotara Uwa nke n'afu maka Nzurita Ahia ma Mmepe a na-akpo UN Conference on Trade and Development (UNCTAD) e nyere la otutu obodo n'emepe emepe aka inwe mkparita uka ma nkwekorita maka nzurita ahia ma inwe otutu ezigbo ohere maka ha irebe obodo ozogasi ahia. O nwetagoro obodogasi n'emepe emepe ezigbo nkwekorita maka nzurita ahia ha ma obodo ndi ozo site inwe ezigbo onu ahia maka ihe ha na-ere, biakwasi mee ka ihengwadobe ma ngwaoru maka ahia kwusie ike ma nyekwara obodo n'ile ahu aka n'uzo ozogasi n'ibawanye uzo ha si enwe ego biakwasi mee ka ha sonye n'uzo akunauba n'uwa.

43 IKWALITE MMEZI UZO AKUNAUBA

Uloaku Ego Uwa (ya bu World Bank) ma Otu Uwa Maka Ego Uwa (ya bu International Monetary Fund) enyerela otutu obodo aka n'imezi nchukwa uzo akunauba, gbazinye otutu obodo ego maka nwantakiri oge ka ha were gafere mgbe ha nwere ihe ochichiri maobu nsogbu na nzuritaahia ma ngarita ego nke obodo ma ibe ha biakwasi nye ndioru goomenti ozuzu.

44 IKWALITE IKWU CHIM MA UDO N'OSIMIRI UWA

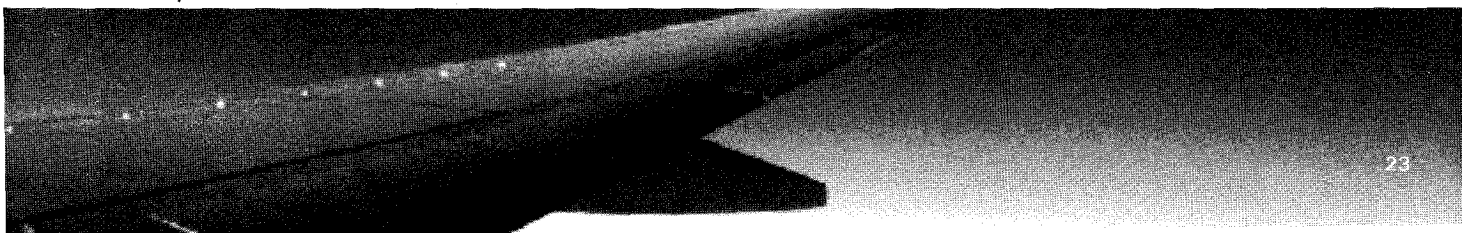
Otu Jikotara Uwa malitere mbo uwa na-agba maka inwe ofu iwu ga na-achi etu e si eme ihe n'osimirigasi n'uwa. Iwu nke Otu Jikotara Uwa nka e nwere n'afo 1982 maka Iwu nke Osimiri nke o no odu ka uwa dum anabatala ya, dotere izizi iwu ga na-achi uwa dum maka ihe niile a na-eme n'elu maobu nime osimiri. Iwu ahu dotere otutu usoro a ga na-eso maka inwe otutu ebo maka mmiri, ikpa ugbo gafe n'oke mmirigasi, otutu ike iwu nyere obodogasi nwere mmiri ma obodogasi nwere agiga mmiri, oru di maka ichedo gburugburu mmiri, ijikota aka maka oru inwe ihenchoputa gbasara mmiri ma nchedo ma iso uzo ziri ezi were ihe di n'ime mmiri eme ihe ka ha were too atoo.

45 IME KA NJEM IKUKU MA NKE OSIMIRI N'ADIWANYE MMA

O bu otutu otu di n'ime Otu Jikotara Uwa na-afu maka iweputa otutu ihe mgbadoukwu ma usoro a ga na-eso maka njem nke osimiri ma nke ikuku iga nkeoma. Otu Uwa maka Ife N'elu a na-akpo International Civil Aviation Organisation (ICAO) nyere aka nke ukwu n'ime ka ife n'elu buru ya kasi mma n'enweghi oke ihe mberede n'ije njem. N'afo 1947, mgbe nde iteolu ndi mmadu siri ikuku ga njem, mmadu nari ise na iriteolu nwuru n'ugboelu itiri; n'afo 2004 ihe nwuru n'iga njem site n'ikuku (yabu ugboelu) di nari ano na iriabuo n'ime mmadu ijeri ato na nari puku ato gara njem site n'ikuku. Etu ahukwuazi, ka Otu Uwa n'afu maka Mmiri, a na-akpo International Maritime Organization (IMO) gbara mbo ifu na njem mmiri na-aga nkeoma. Ihe onuogugu na-egosi na njem ugbommiri na-ndiwanye mma n'egwu adighi biakwasi ihe na-agakwuazi nkeoma n'ihe gbasara ndioru ugbommiri ifu maka gburugburu uwa. Ihe a na-atufu site na njem ugbommiri n'ebelata, onwu a na-enwe na njem mmiri na-ebelata, mmebi ikuku na mmiri na-ebelata, mmebi sitere na mmanu a na-egwuputa n'osimiri maobu ala na-ebelata, biakwasi a na-eleba anya na mmebi ikuku ma nke mmebi si mmiri na-eru eru n'ihe niile ibu a na-ebu site na mmiri na-abawanye.

46 IFU MAKI OTUTU OGWU MEGIDORO IWU

Ulooru nke Otu Jikotara Uwa nke n'afu maka Ogwu ma Arurumaala aruola oru wee belata uzo e si ebute ma uzo esi acho inweta ajo ogwu, site n'igbado ukwu n'iwu ato nke Otu Jikotara Uwa, ma ifu maka nsogbugasi sitere n'irafe ajo ogwu ma mgbasara oria Onyiridibia (ya bu HIV/AIDS). O na-aru oru site n'inyere otugasi n'afu na e debere iwu aka, biakwasi site n'inyere otugasi di n'ime obodogasi aka ndi n'afu maka mgbochi ma nlekwa n'ihe gbasara maobu sitere n'ajo ogwu, ma otutu ihe a na-eme nke nyeere ndi oruugbo n'ime ogbe aka n'ikwusi ha nwa iku mkpuru osisi megidoro iwu.

47 IBUSO ARURUMAALA N'UWA OGU

Ulooru nke Otu Jikotara Uwa nke n'afu maka Ogwu ma Arurumaala na-aruru ha ma otutu obodogasi ma otu ndi ozogasi iji kwusi arurumaala n'esi n'obodo fere obodo site na ndi otu ahugasi inwe enyemaka site n'iwu ma ngwaoru were n'ebuso wuruwu, mbughari ego ojo si n'obodo fere obodo, itu mgbere ogwu ojoo, itu mgbere mmadu ma ibuga ndi mmadu obodo ozo n'esoghi uzo iwu ogu, biakwasi n'eme ka uloikpegasi gbasara arurumaala kwusiri ike. O nyere aka nke ukwu ifu na e zoputara biakwasi meputa otutu iwu sitere na nkwekorita obodo na ibe ha.

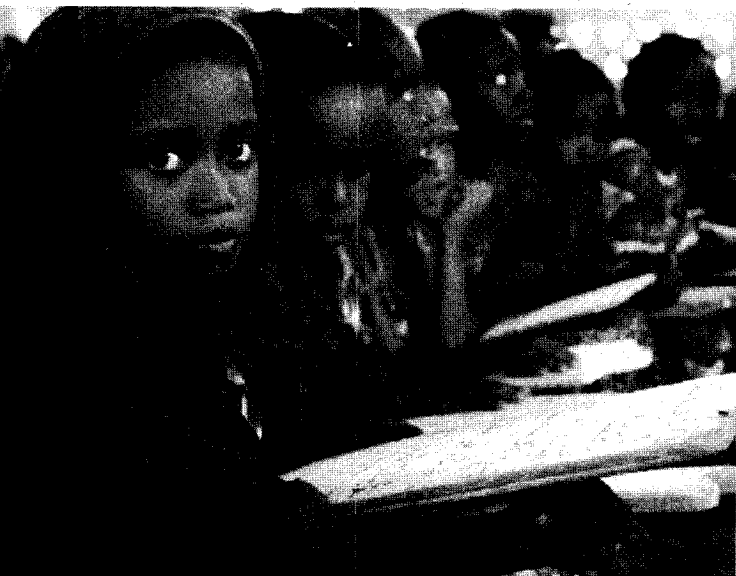
48 IKWALITE INWE EZIGBO ORU

Otu Jikotara Uwa maka Ndioru a na-akpo International Labour Organisation (ILO) emeela ka a na-emeputa n'omume otutu ihe mgbadoukwu ma otutu usoro a ga-eso maka isiji nkeoma etu ihe si aga ma otutu ike iwu nyere mmadu, ma ohere maka idunye n'otu masiri onye ma ike inwe mkparita uka maka ugwoonwa ma okwa ndioru, ma mkpochapu mmanye oru n'uzo abula uzo, ma mkpochapu imanye umuntakiri iru oru ma mkpochapu nkewa n'ulooru. Ikwalite oru idinu, nchedo oha ma ezigbo mkparita uka nke ndi otu ndioru ma ndi otu nke ndinweoru ma goomentigasi bukasiri ihe di oke mkpa otutu oru ndi ILO na-aruru.

49 IME KA MMUTA N'OBODOGASI N'EMEPE EMEPE N'AGAWANYE N'IHU

N'ih i mbo niile otutu otu di n'ime Otu Jikotara Uwa n'agba, ihe di ka uzo iriasaa na ano n'ime uzo nari ndi ikenye bu ihe maara ugbua ka e si ede na ka e si agu n'obodogasi n'emepe emepe biakwasi ihe di ka uzo iriasaa na asato n'ime uzo nari umuaka na-agazi obere uloakwukwo ugbua. Ihe e bu n'isi ugbua bu ka a fu na umuntakiri niile nwere ike igusi akwukwo kpakpam n'obere uloakwukwo n'afo 2015.

50 IKWALITE NKWADO UWA MAK INYERE UMUNTAKIRI AKA

Bido na EL Salvador ruo Lebanon ma bido na Sudan ruo obodo a na-akpo bu Yugoslavia, UNICEF mere ka a nwee “ubochigasi maka udo” biakwasi mekwa ka e nwee mmepe otutu okpuzo udo” ka e were nwee ike bugara umuntakiri mmiri tabidoro n'agha ogwu ma ihe enyemaka ndi ozo. Iwu maka otutu lke Iwu Nyere Umuntakiri a burula iwu n'obodo nari na iriiteolu na abuo. Site na Nzuko puru lche nke Otu Jikotara Uwa nwere n'afo 2002 n'ih e gbasara Umuntakiri, goomentigasi onuogugu ha di nari na iriiteolu ekwetala inwe biakwasi kwuo otutu ihe ha ga-eme ma mgbe ha ga-eme ha n'ih e gbasara ahuike, mmuta, nchedo, mkpawu ma akaike ma igbambo maka ibuso oria Onyiridibia ogu.

51 ICHEKWA IHE OMENALA NIILE

UNESCO enyerela obodo iriasato na ofu aka n'ichekwaba otutu ebe agbo ochie di n'obdo, nkeozo otutu iwu jikotara uwa ka a nabatara maka ichekwa ihe agbo ochie.

52 INYEAKA IFU NA A NA-ENWE NJEKORITA N'IHE GBASARA MMUTA MA OMUMENDI

Otu Jikotara Uwa si n'aka UNESCO ma Mahadum nke Otu Jikotara Uwa, n'akwado ijikota aka n'ihe gbasara mmuta ma ihenchoputa, ulommutagasi imekorita ma ikwado ime emume omenala ndi obula ma nke ndi onuogugu ha penarisiri ma nke ndi nwe obodo.

53 ICHEDO IHE MMADU JIRI UBURU YA CHEPUTA

Otu Uwa n'afu maka Ihe Mmadu Jiri Uburu Cheputa a na-akpo World International Property Organisation (WIPO) na-echedo otutu ike iwu nyere ndi ncheputa ma ndi nwe ihe ohuru n'uwa dum, biakwasi n'afu na ndi zoputara ihe ohuru ma ndi dere akwukwo na e nyere ha akara biakwasi kwua ha ugwo maka ihe ncheputa ha cheputara. Ichedo otutu ike iwu nyere mmadu maka ihe e jiri uburu cheputa na-agba ndi mmadu ume n'icheputakwu ihe ohuru, n'eme ka ihe nchoputa na ihe mmuta na-agawanye n'ihu biakwasi n'eme ka ihe edere ede ma otutu ihenka n'abawanye. Site idi n'eme ka ihe n'aga nkeoma n'ihe e jiri uburu zoputa, o na-eme ka nzurita ahia n'uwa na-agakwuazi nkeoma.

54 IKWALITE NDI NTAAKUKO IKWU IHE MASIRI HA MA NDI MMADU IKWU IHE MASIRI HA

Iji me ka mmadu niile nwee ike inweta ozi nke uga adighi na ya ma biakwasi ba nye na anya ya di ka omume obodo siri di, UNESCO nyere aka ifu na e mere ka okwa ndi ntaakuko kwusiri ike, nyekwa aka fu na e nwere otutu otu ndi ntaakuko nweere onwe ha biakwasi kwado inwe ulooru ndi n'eweputa akuko ma ozi nweere onwe ha. UNESCO na-arukwuazi oru di ka onyenche n'ihe gbasara ndi ntaakuko inwere onwe ha n'enweghi mmekpa ahu, o na-etikwuazi mkpu mgbe e nwere arurumaala di ka igbu maobu ijide ndioru ntaakuko.

55 IMEKWU KA UMUNWANYI N'AMATA KA E SI EDE MA KA E SI AGU

Otutu oru a malitere maka ikwalite mmuta ma agamnihu umunwanyị mere ka ima ka e si ede ma ka e si agu n'ime umunwanyị n'ime obodogasi n'emepe emepe ria elu bido na 36 pacenti n'afo 1970 ruo 70 pacenti n'afo 2000. Ihe e bu n'isi ugbua bu na umuntakiri nwanyị niile ga-agusi akwukwo n'obere uloakwukwo ma kolejị ma e ruo afo 2015.

56 IME KA IZIGALITA MA IBUGHALITA LETA N'UWA N'AGA NKEOMA

Otu Uwa maka Ibughali leta a na-akpo Universal Postal Union (UPU), nke bu ebe uwa dum na-ejiko aka maka ihe gbasara ibukolita leta, na-enye aka ifu na uwa dum nwere ezigbo otutu ihe ohuru e ji ezikorita ozi ma bugaritakwa leta. O na-eweputa otutu iwu gbasara uwa ibugarita leta biakwasi n'eweputa atumatugasi ga-eme ka ume leta a na-ebugarita n'abawanye biakwasi na-eme ka oru a na-aruru ndi mmadu n'ihe gbasara ibugarita leta n'adiwanye mma. Oru ibugarita leta nke ndiotu UPU nke o bu obodo iriiteolu di n'ime yabu otu bu ya kachasi elu n'oru ibugarita leta n'uwa n'ebu ihe di ka leta nari ano na iriato ijeri kwa afo.

57 IMALITE INWE OTUTU EZIGBO UZO OHURU MAKA ORUUGBO MA IBELATA ONUEGO

Site n'enyemaka si n'aka Otu n'afu maka lheuriri ma Oruugbo nke mere ka e nwee ezigbo ihe mgbanwo n'imeputa ihe n'oruugbo, uzo ohuru a ga na-eso ime ihe ma ndi obodo isonye n'ihe a na-eme, ndi oruugbo ndi Asia e nweela isiawere n'atufughi nde naira iriise kwa afo maka igo ogwu ogbuaruru, biakwasi goomenti hagasi ritere uru site n'atufughi naira nde nari na iriise kwa afo ha ji enye aka maka ogwu n'egbu aruru. Uru mbelata ego a na-atunyebu bara maka gburugburu ma ahuike putara ihe di ka nde naira iri kwa afo.

58 IKWALITE OTUTU IKE IWU NYERE NDI ARUEZUGHIOKE

Otu Jikotara Uwa bu ya bu onyeisi n'ihe gbasara igba mbo maka inwe nhatanha maka ndi aruezughioke, n'akwalite ha nwa isonye n'ihe obula a na-eme ma mmekorita mmadu ma ibe ha, uzo akunuba ma ndoro ndoro ochichi obodo. Otu Jikotara Uwa egosila na ndi aruezughioke bu ihe ukwu n'uwa, biakwasi n'akwadobe iweputa iwu ga-eme ka e nwee otutu ike iwu ga-enye ha biakwasi kwalite ugwu ha n'uwa niile.

60 IME KA OKWA NDI NWE OBODO DIWANYE MMA

Otu Jikotara Uwa mere ka a mata maka mmewu ndi nwe obodo onuogugu ha di nde nari ato na iriasaa bi n'obodogasi di iriasaa n'onuogugu n'enwe n'uwa biakwasi bukarisia ndi onu eloghi n'okwu n'uwa. Otu mmadu irinaisii kwu chim maka otutu Ihe gbasara Ndi Nwe Obodo, nke a malitere n'afo 2000, n'aru oru iji kwalite okwa ndi nwe obodo n'uwa niile n'ihe gbasara mmepe, omenala, otutu ike iwu nyere mmadu, gburugburu, mmuta ma ahuike.

59 IME KA ISI IKUKU EZIRITA OZI N'ADEWANYE MMA

Otu Uwa N'afu maka Isi Ikuku N'ezirita Ozi nke a na-akpo International Telecommunications Union (ITU) jikotara goomentigasi ma ndi ulo akugasi onu ka e were mepee biakwasi n'achikota oru isi ikuku ezi ozi n'uwa. O na-echukwa ihe gbasara ijiko aka were uzo redio n'aru oru, kwalite ike n'ebo n'ebo n'uwa iso uzo ikuku n'eme ihe gbaa mbo ifu n'enwere ezigbo ngwaoru maka isi ikuku n'ezi ozi n'ime obodogasi n'emepe emepe biakwasi fu n'enwere nkwekorita n'uwa site na mkparita uka, nihe gbasara inwe otutu ihe mgbadoukwu a ga-eji esiji etu ihe si aga ka e were fu na oru isiikuku ezirita ozi n'aga nkeoma n'uwa. Bido na n'ihe ndi bekee na-akpo broadband internet were ruo na oputaraohuru ejizighi waya were ezirita ozi n'ikuku, bido na ihe gbasara ife n'elu ma igaghari n'ime osimiri ruo ihe gbasara iso uzo redio kwu ihe gbasara kpakpando ma iso uzo ikuku kwuo etu ihu ga-adi eluigwe, bido na fonu ma isi ikuku ziga leta (yabu fax) ruo mgbasa ozi site na telefashion ma otutu ihe ohuru ozo n'abia n'ihu maka mmekorita uwa, ITU n'agawanye n'ihu n'ifu na uwa n'ekwukorita. Oru ya enyenala oru isi ikuku emekorita aka ka o buru oke oru n'uwa nke ego dola di n'ime ya bu agukata agba awari.

**For more information on the
Millennium Development Goals:**

www.un.org/millenniumgoals
www.millenniumcampaign.org
millenniumindicators.un.org

**For more information on
how the UN works for all:**

www.un.org/works

Produced by the United Nations Information Centre, Lagos, Nigeria
Tel: 01 - 2694886

Printed by donald rowlands LTD. 08023007520.